

Ганна ЛЕЩЕНКО,
*Міжнародний економіко-гуманітарний університет
ім. акад. Степана Дем'янчука*

КОМПЕТЕНТІСНИЙ ПІДХІД ДО МОВНОЇ ОСВІТИ ЯК УМОВА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація

У статті порушена проблема впровадження компетентісного підходу в мовну освіту України як однієї з умов входження до європейського освітнього простору. Цей підхід розглядається автором як нова парадигма результатів навчання. Основна увага приділяється визначенню статусу комунікативної компетенції та її складових, окресленню шляхів формування предметних, загальнопредметних та ключових компетенцій на уроках рідної мови в середній школі та у викладанні лінгвістичних дисциплін у ВНЗ різних типів.

Ключові слова: компетентісний підхід, результати навчання, комунікативна компетенція, ключові, предметні, загальнопредметні компетенції, інтерактивні методи навчання, саморозвиток, самостійна робота.

Аннотация

В статье ставится проблема внедрения компетентностного подхода в языковое образование Украины. Этот подход рассматривается автором как новая парадигма результатов обучения. Основное внимание уделяется определению статуса коммуникативной компетенции и ее составляющих, путей формирования предметных, общепредметных и ключевых компетенций на уроках родного языка в средней школе.

Ключевые слова: компетентностный подход, результаты обучения, парадигма, коммуникативная компетенция, ключевые, предметные, общепредметные компетенции.

Annotation

In the article the problem of introduction the competency approach in Ukrainian linguistic formation as one of the conditions to join to European educational space is described. This approach is examined by author as a new paradigm of studies results. Basic attention is devoted to status of

communicative jurisdiction and its constituents, to the lineation of ways of object's forming, general and key competencies on the Ukrainian language lessons at school and in teaching of linguistic disciplines in higher educational establishments of different types.

Key words: competency approach, studies results, communicative jurisdiction, key, object, and general competencies, interactive studies methods, self-development, independent work.

XXI ст. характеризується кардинальними змінами в освіті, викликаними інтеграційними процесами, створенням єдиного інформаційного простору, гуманізацією, гуманітаризацією, демократизацією, глобалізацією тощо. Одним із шляхів оновлення змісту освіти і технологій навчання, узгодженням їх із сучасними потребами є, на думку вчених, орієнтація програм на компетентнісний підхід та створення ефективних механізмів його запровадження [1 ;2;3,6,5]. Компетентнісний підхід до формування змісту освіти став новим концептуальним орієнтиром європейських та американських шкіл, освітніх закладів 60-90 років минулого сторіччя. Зарубіжні вчені вважають, що набуття учнями знань, умінь і навичок, спрямоване на їх трансформацію в компетентності, сприяє інтелектуальному і культурному розвитку особистості, формуванню в неї швидко реагувати на запити часу [2].

Нині існує певний апробований досвід упровадження компетентнісного підходу до навчання, який українські науковці намагаються використати, інтерпретувати до нашого освітнього простору (О.Пометун, О.Овчарук, О.Савченко, Н.Бібік, І.Гушлевська, І.Родигіна, Р.Чернишова, О.Локшина, В.Федоренко, І.Гудзикта інші).Основними компонентами в компетентнісній освіті є формування знань, умінь і цінностей особистості[3]. Визначення результатом освіти ЗУН (знання, уміння, навички) містить теоретичне обґрунтування існування ієрархії знань, методик їх формування та оцінювання. Ця парадигма була домінуючою в українській освіті тривалий час і сьогодні має своїх прихильників. Однак зміни, що відбуваються в освіті України, співвідносні з глобальною метою забезпечення входження людини в соціальний світ, його продуктивною адаптацією в ньому, викликають необхідність переходу до більш особистісних і соціально інтегрованих результатів навчання. Це означає формування нової парадигми

результатів, до яких, крім знань та вмінь, зараховують продуктивні способи діяльності, спроможність послуговуватися знаннями у щоденному житті, креативність і мобільність їх застосування.

Отже, за новою парадигмою результатів освіти для випускника школи та ВНЗ важливим є не сума знань, а сформовані компетентності або компетенції. Що стосується вивчення української мови, то мета його на сучасному етапі визначається як формування духовно багатой, національно свідомої мовної особистості, яка вільно і комунікативно виправдано користується усіма мовними засобами відповідно до ситуації спілкування, тобто у формуванні **її комунікативної компетенції** [4,5]. Комунікативна компетенція виступає провідним орієнтиром у підготовці конкурентоспроможного вчителя-словесника, тому весь комплекс лінгвістичних дисциплін у ВНЗ має бути підпорядкований її формуванню та удосконаленню. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти, які окреслюють вивчення, викладання і оцінювання мови [2], мають на меті подолати бар'єри у спілкуванні між фахівцями в галузі викладання сучасних мов, що представляють різні освітні системи Європи, слугують головною метою Ради Європи «досягти більшої єдності членів європейської спільноти і йти до цієї мети шляхом об'єднання спільних зусиль у галузі культури» [2,2].

Аналіз лінгводидактичної і педагогічної літератури дозволяє говорити про комунікативну компетенцію (КК) як про міждисциплінарний феномен, у визначенні якого поки відсутня чітка стандартизація. Учені вважають, що причинами невизначеності і двозначності тлумачень КК, та і меж самого понятійного поля, можна назвати: а) термінологічні особливості словосполучення «комунікативна компетенція» за рахунок специфічної атрибутивності першого елементу; б) багатоаспектність даної категорії, яка, з одного боку, характеризується самостійністю її складових, з іншого, - в сукупності є ансамблем особистісних якостей, типів поведінки, індивідуалізації протікання комунікативного акту; в) особливості перекладу цього терміну: у вітчизняній науковій свідомості англійське «Communicative competence» позначається як «комунікативна компетенція» і як «комунікативна компетентність» [6, 43].

У статті ми не ставимо за мету розмежувати ці поняття, оскільки існує певна література з цієї проблеми [2,5;6;7]. На наш погляд, найповніше і прийнятне визначення належить А.В.Хуторському, який

дуже чітко розмежовує поняття таким чином:

- компетенція - це заздалегідь задана соціальна вимога (норма) до освітньої підготовки індивіда, необхідної для його ефективної продуктивної діяльності в певній сфері;
- компетентність - сукупність особистих якостей індивіда (ціннісно-сміслових орієнтацій, знань, умінь і навичок, здібностей), обумовлених його діяльністю у визначеній соціально і особистісно - значущій сфері, тобто це якість особистості індивіда, що вже відбулася, з мінімальним досвідом діяльності в даній сфері;
- освітня компетенція - вимога до освітньої підготовки, виражена сукупністю взаємозв'язаних смислових орієнтацій, умінь і навичок, досвіду діяльності індивіда по відношенню до певного кола об'єктів реальної дійсності, необхідних для здійснення особистісно і соціально значущої продуктивної діяльності [8,1].

Подібне розуміння знаходимо і в роботах І.Зимньої, І.Осмоловської, М.Гушлевської, А.Савенкова, Т.В.Іванової, І.Фішмана та інш.

Зарубіжні автори тлумачать поняття компетентності / компетенції дещо інакше. Експерти програми «DeSeCo» розуміють під цією дефініцією здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання; уміння та навички, які особистість може використовувати в різних ситуаціях і контекстах та опановуючи нові ситуації [2].

Метою нашої статті є визначення статусу комунікативної компетенції (КК), її місця і функцій в мовній освіті, шляхів упровадження компетентнісного підходу до вивчення рідної мови як умови входження до європейського освітнього простору.

Методологічною основою дослідження слугували Загальноєвропейські Рекомендації в мовній освіті, Стратегії реформування освіти в Україні: рекомендації в освітній політиці, Закон України про загальну середню освіту, Державні стандарти базової і повної середньої освіти України, Стратегії модернізації змісту загальної освіти (Росія), роботи Ж.Делора, Ч.Осгуда, Дж.Равена, Г.Халажа, В.Хутмахера з питань компетентності і критеріїв оцінювання її сформованості, на працювання І.Агапова, Л.Алексєєвої, І.Бім, П.Беха, М.Вятютнева, Н.Грішанової, І.Гудзик, І.Зимньої, Д.Ізаренкова, А.Константинової, В.Краєвського, А.Маркової, Р.Мільруда, Л.Мітіної, І.Осмоловської, Л.Петровської, А.Хуторського, З.Шишова і ін.

Невизначеність поняття КК ускладнилося у зв'язку з уведенням компетентнісного підходу до освіти, у тому числі і до мовної. Список компетенцій, пропонованих відомими міжнародними організаціями, які працюють у сфері освіти (ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ, ПРООН, Рада Європи, Організація європейської співпраці і розвитку, Міжнародний департамент стандартів і так далі), мають розбіжності в кількісному і термінологічному відношенні, хоча в ієрархії компетентностей всі учені виділяють: ключові (базові, метапредметні), загальнопредметні і предметні [2;3;5;6;7].

Російські і українські педагоги та лінгводидакти серед ключових називають комунікативну компетенцію, яка передбачає знання мов, способів взаємодії з навколишніми і віддаленими подіями і людьми; навички роботи в групі, колективі, володіння різними соціальними ролями. Студент (учень) повинен уміти представити себе, написати лист, анкету, заяву, поставити питання, вести дискусію, володіти різними видами мовленнєвої діяльності (монолог, діалог, читання, письмо), лінгвістичною і мовною компетенціями; мати позитивні навички спілкування в полікультурному, поліетнічному і багатоконфесійному суспільстві.

Це в першу чергу стосується ключових компетенцій. А оскільки КК розглядається не тільки як ключова, але і як предметна, то необхідно чітко визначити змістове наповнення кожного прояву цієї багаторівневої конструкції. Для визначення статусу і особливостей КК кожного рівня ми в своєму дослідженні скористалися технологією конструювання компетенцій, запропонованою А.В.Хуторським [8].

Процедура конструювання освітніх компетенцій включає чотири етапи:

- 1) пошук прояву ключових компетенцій в кожному конкретному учбовому предметі;

- 2) побудова ієрархічної над предметної систематики - "дерева компетенцій". Основним продуктом даного етапу є розробка загальнопредметних компетенцій, інтегруючих на горизонтальному рівні компетенції окремих дисциплін;

- 3) проектування загальнопредметнихосвітніх компетенцій на вертикальному рівні для всіх трьох ступенів навчання;

- 4) проєкція сформованих за ступенями компетенцій на рівень навчальних предметів і їх віддзеркалення в освітніх стандартах, уч-

бових програмах, підручниках і методиках навчання.[7]

Прояв КК в кожному учбовому предметі можна побачити через призму груп умінь і навичок, які забезпечують засвоєння знань, учать жити і взаємодіяти в колективі (співпрацювати):

А) читання і отримання інформації в письмовому вигляді.

Цей комплекс умінь знаходить застосування в ході домашньої підготовки з усіх предметів (географії, історії, біології, математики, літератури і тп.); самостійному вивченні матеріалу на уроці, інформативній підготовці рефератів, доповідей, виступів. Особливо важливою є ця група вмінь студентів за кредитно-модульною системою, вона забезпечує успішну самостійну та індивідуальну роботу з усіх модулів;

Б) слухання і сприйняття інформації на слух (аудіювання).

Без цієї групи умінь неможливо сприймати адекватно пояснення викладача, поповнювати і коригувати свої знання, слухаючи відповіді товаришів, аудіо і відеозаписи, спектаклі і т.д.;

В) говоріння (продукування усних монологічних і діалогічних висловів різних жанрів, типів і стилів мовлення. Діалогове ведення лекції, семінарського заняття, уроку, застосування інтерактивних методів навчання вимагає від індивіда сформованості діалогічної компетенції, прояв якої здійснюється під час учбових дискусій, полеміки, захисту своїх поглядів ; сформованість монологічної компетенції і прояв її на заняттях різних циклів виявляється в публічних монологах, усних виступах, звітах про виконану роботу під час уроків-семінарів іт.д.;

Г) письмо (продукування письмових висловів різних жанрів, типів і стилів мовлення'). Група умінь, що забезпечують цей вид мовленнєвої діяльності необхідна для письмового оформлення рефератів, доповідей, підготовки виступів, складанні конспектів опрацьованої літератури, тез, написанні анотацій і навчальних творчих робіт з усіх предметів, особливо гуманітарного і природничого циклів.

Цей перелік знаходить свою конкретизацію на наступному етапі нашого наукового пошуку - побудові "дерева компетенцій", розробці загальнопредметного змісту КК на горизонтальному рівні.

Комунікативна компетенція, її сутність визначається так : 1) сукупність знань, умінь і навичок, що забезпечують ефективне спілкування; 2) уміння розуміти і бути зрозумілим партнером по спілкуванню; 3) сформованість умінь у всіх видах мовленнєвої діяльності, ум-

іння оцінювати ситуацію спілкування і вибирати адекватні їй комунікативні стратегії. Наприклад :

Точні науки: вдосконалення навичок побудови аргументованих висловлювань - міркувань, доведення теореми (монолог-міркування), робота над логікою усної відповіді на занятті, засвоєння термінологічної лексики; оволодіння письмовою формою мови, культурою письмового листування (електронна пошта).

Предмети природничо - наукового циклу, розвиток умінь збирати інформацію, виділяти головне і другорядне; логічно, послідовно розвивати думку в усній і письмовій формі; вдосконалення умінь сприймати інформацію на слух під час пояснення викладача; продукувати усні відповіді різних типів мовлення : оповідання, міркування, опис, правильно висловлювати свої думки, відстоювати свою точку зору, працюючи в групі, парі, колективі; поповнення знань з історії, природних ресурсах рідного краю як основа формування соціокультурного компоненту КК.

Предмети гуманітарного циклу (рідна мова, іноземна мова): поглиблення знань про типи діалогів, формування умінь продукувати діалоги різних типів в різних ситуаціях спілкування; поняття про складові елементи ситуації спілкування, вибір комунікативних стратегій і мовних засобів, адекватних ситуації спілкування;; формування умінь оцінювати ситуацію спілкування, вибирати відповідний тип і стиль мови (спілкування і поведінки); робота над правильністю, багатством, виразністю, зв'язністю мови; засвоєння специфіки кожного виду мовленнєвої діяльності (аудіювання, читання, говоріння, письмо), вдосконалення умінь у всіх видах мовної діяльності, створення висловлювань різних жанрів, типів і стилів мовлення іт. д.

Рідна і зарубіжна література: формування умінь правильно ставити питання і відповідати на них; вдосконалення умінь в різних видах і типах читання (оглядовому, ознайомлювальному, детальному, вибіркового); оволодіння уміннями і навичками свідомого і швидкого читання текстів різних типів, стилів і жанрів мови, проводити їх інформаційно-смысловий аналіз; навчання умінням створювати різні типи плану, говорити і писати за планом, тези, конспекти, реферати; учити визначати комунікативну мету автора, здійснювати діалог автор(письменник) - читач.

Ми об'єднали окремі предмети в цикли на основі спільності видів

діяльності, груп умінь і навичок, що ще раз підкреслює загальнопредметний характер КК. Ця спільність виявляється також загальними для різних предметів об'єктами пізнавальної дійсності, а це в першу чергу - мовлення у всіх його проявах, продукування висловлювань різних типів, жанрів, стилів мови.

Загальнопредметна КК має своє наскрізне втілення у всіх чотирьох ступенях навчання - початковому, середньому і старшому, профільному. Для визначення реалізації комунікативної компетенції на кожному ступені потрібно описати динаміку відповідної предметної компетенції.

1- й етап - початкова школа. Об'єкти навчання: роль мови як засобу спілкування і пізнання; особливості і вимоги до усної і письмової форми мови; правила спілкування; поняття про діалог (ситуативний і в тексті), монолог. Засвоювані елементи компетенції: читання (поняття про техніку, свідомість і виразність читання), його види; первинне знайомство з текстом, різними типами і стилями мовлення, розмежування мови і мовлення.

2- й етап - основна школа. Об'єкти навчання: види мовленнєвої діяльності, мета, адресат і ситуація спілкування; вимоги до мовлення (змістовність, логічна послідовність, багатство, точність, виразність, доцільність, правильність; жанри і стилі мовлення; робота над рівнем правильності мови. Засвоювані елементи компетенції: монологічна компетенція: створення висловлювань різних типів і жанрів мовлення, адекватних ситуації спілкування; діалогічна компетенція: побудова діалогів етикетних і ситуативних, їх розігрування; розвиток компетенцій в аудіюванні і читанні; формування основ лінгвістичної і мовної компетенцій (фонетичної, лексичної, граматичної).

3- й етап - старша школа. Об'єкти опрацювання: поглиблення знань про види мовленнєвої діяльності: ознайомлювальне і критичне читання, аудіювання; практична і функціональна стилістика; рівні володіння мовою - правильне і комунікативно доречне; культура мовлення, риторика, види красномовства. Засвоювані елементи компетенції: побудова проектів змісту, форм і методів вдосконалення мовної і мовленнєвої компетенцій учнів; текстотворча, ораторська елементи КК: основні способи підготовки до виступів, ведення полеміки, підтримка розмови, культура публічного виступу.

4- й етап: вивчення мови професійного спрямування у вищих на-

вчальних закладах, коледжах тощо. *Об'єкти опрацювання*: поглиблення знань про види мовленнєвої діяльності на основі опорних конспектів, схем, алгоритмів, підготовка рефератів про особливості говоріння, письма, читання, аудіювання; *рівні володіння мовою* - правильне і комунікативно виправдане, адекватне ситуації спілкування; культура мовлення, риторика, на останніх курсах - стилістика, види красномовства. Засвоювані елементи компетенції: побудова проєктів змісту, форм і методів вдосконалення мовної і мовленнєвої компетенцій студентів; текстотворча, ораторська елементи КК : основні способи підготовки до виступів, ведення полеміки, підтримка розмови, культура публічного виступу. Основні методи і форми робіт - інтерактивні (удосконалення умінь в усних видах мовленнєвої діяльності, формування умінь працювати в групах і парах), проєктні (удосконалення умінь у письмових видах мовленнєвої діяльності, проведення дискусій, складання лінгвістичного портфеля і комунікативного паспорту, само презентація в усній і писемній формі).

Цей етап проєктування предметної КК свідчить про те, що з часом навчання збільшується кількість і якість засвоєних індивідом елементів компетенції.

Останній етап проєктування компетенцій виходить за рамки нашого дослідження, оскільки він стосується практичного здійснення компетентнісного підходу до оволодіння мовою в навчальних планах, програмах, Держстандартах тощо

Таким чином, розгляд комунікативної компетенції як ключової, загальнопредметної і предметної свідчить про її багаторівневий характер, важливість формування для розвитку особистості, успішної її соціалізації. Основними шляхами формування КК як ключової вважаємо використання інтерактивних і діалогових методів навчання, організацію дискусій, розробку правил ведення дискусій, стимулювання висловлення власної думки з різних питань, дотримання мовного етикету і культури мовлення, використання на уроках різних предметів чи заняттях різних предметних циклів письмових творчих робіт у формі есе, листа, звіту, казки, проведення рольових ігор, навчальної симуляції, створення проблемних ситуацій, реалізацію міжпредметних зв'язків. Здійснене нами проєктування різних ієрархічних проявів КК засвідчує необхідність удосконалення програм, в яких, на нашу думку, має знайти відображення інтегративна сутність

комунікативної компетенції.

Аналіз наукової літератури засвідчив, що незалежно від країни й нації освіта відіграє важливу роль - готує людину до життя в сім'ї, громаді, країні, до роботи та творчості, до реалізації себе як особистості в суспільстві. Важливим чинником перегляду основних концепцій та змісту освіти в багатьох європейських країнах є розширення кордонів і тих можливостей, що відкриваються перед молоддю. Україна, як європейська країна, не може оминати процеси, які, в першу чергу, охоплюють нову парадигму результатів навчання - компетентнісний підхід (школа та ВНЗ) та кредитно-модульну систему підготовки фахівців (ВНЗ), які відповідають Булонській декларації, і є важливою умовою входження до європейського освітнього простору.

Література:

1. Болонський процес у фактах і документах / Упорядники М.Ф.Степко, Я.Я.Болюбаш, В.Д.Шинкарук, В.В.Грубінко, І.І. Бабин. - Київ - Тернопіль, 2003 - 52с.
2. Загальноєвропейські рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання.-К.:Ленвіт, 2003.-261с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи/За заг. ред. О.В.Овчарук -К.:»КІС», 2004.-112С.
4. Пометун О. Компетентнісний підхід - найважливіший орієнтир розвитку сучасної освіти // Рідна школа, 2006. -С. 65 -69.
5. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. Українська мова. 5-12 класи.-К.:Ірпін, 2005.-176с.
6. Зимняя И. А. Ключевые компетенции - новая парадигма образования // Народное образование, 2005.-№ 7.
7. Хуторской А. В. Ключевые компетенции как компонент личностно-ориентированного образования // Народное образование, 2003.- №2.-С. 48-54.
8. Хуторской А. В. Технология проектирования ключевых и предметных компетенций//Эйдос.-2005.-12 декабря <http://www.eidos.ru/journal/2005/1212.Htm>.
9. Key Competencies. A Developing concept in General Compulsory Education. Eurydice .- 2002. The Information network on Education in Europe. - P. 13-14/27-28p.
10. Rychen D C. Key Competencies for Successful Life and Well-